

XIX. ASRIN BENZERSİZ BİR POLİTEKNİĞİ:
MÜNİF PAŞA
M. Kayahan Özgöl

XIX. Asrın Benzersiz Bir Politekniki: Mûnif Paşa'nın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

Dergâh Yayınları: 589
Sertifika No: 14420
Türk Edebiyatı-İnceleme: 90
ISBN: 978-975-995-525-0
1. Baskı Elips Kitap, 2005
Dergâh Yayınları'nda 1. Baskı: Eylül 2014

Dizi Editörü: İnci Enginün

Dizi Kapak Tasarımı: Işıl Döneray
Kapak Uygulama: Ercan Patlak
Sayfa Düzeni: Ayten Balaç

Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermereiler Sanayi Sitesi 10. Cad. No: 15
Beylikdüzü/İstanbul
Tel: [212] 422 79 29
Matbaa Sertifika No: 20699

Kapak Basım Yeri: Hanlar Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 324 08 82

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 445 00 04

Dağıtım ve Satış: Ana Yayın Dağıtım
Molla Fenari Sokak Yıldız Han No: 28 Giriş Kat
Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21
Cağaloğlu / İstanbul

M. Kayahan Özgöl

XIX. ASRIN BENZERSİZ BİR POLİTEKNİĞİ:
MÜNİF PAŞA

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarer Cad. No:3/20 34112 Sultanahmet / İstanbul
Tel: [212] 518 95 79-80 Faks: [212] 518 95 81
www.dergahyayinlari.com / bilgi@dergahyayinlari.com

M. KAYAHAN ÖZGÜL. 1961'de Ankara'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okudu. Aynı yerde okutman ve asistan olarak çalıştı. Hâlen Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

Zuhûru Aynitâb ammâ o tâb-ı ayn-ı âlemdir
Hasırcı-zâde Mehmed Ağa

İçindekiler

KISALTMALAR, 9

SÖZBAŞI, 11

I. BÖLÜM: Hayatı ve Eserleri, 21

A. Hayatı, 23

B. Eserleri, 48

II. BÖLÜM: Faaliyetleri, 59

A. Cemiyet-i İlmîye-i Osmâniye, 61

1. Mecmûa-i Fünun, 64

2. Kütüphane ve Kırâathane, 86

3. Kurs ve Konferanslar, 88

4. Matbaa, 90

B. Osmanlı Harflerinin İslâhı ve Mirza Fethali Ahund-zâde, 97

C. Tercüme Faaliyetleri, 110

Ç. Eğitim Faaliyetleri, 126

D. Basın ve Basım Faaliyetleri, 141

III. BÖLÜM: Fikirleri, 157

A. Basın, 159

B. Siyâset, 165

C. Ekonomi, 179

Ç. Felsefe, 184

D. Eğitim, 194

E. Edebiyat ve Dil, 204

SONUÇ, 233

EKLER, 235

A. Şiirleri, 237

B. Mektupları, 284

C. Kitaplarından, 308

BİBLİYOGRAFYA, 329

FOTOGRAFLAR, 345

ŞAHIS ADLARI İNDEKSİ, 353

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.mak.	: Adı geçen makale
a.g.y.	: Adı geçen yer
Ank.	: Ankara
ansk.	: Ansiklopedi
bk.	: Bakınız
bs.	: Basım, baskı
bsmv.	: Basımevi
C.	: Cilt
der.	: Dergi
F. B.	: Fahri Bilge Yazmaları
fsk.	: Fasikül
gaz.	: Gazete
H.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
İbn.	: İbnülemin M. Kemâl İnal Kütüphanesi
İst.	: İstanbul
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
K.	: Küçük boy
ks.	: Kısım
ktbh.	: Kütüphâne
ktbv.	: Kitabevi
matb.	: Matbaa
ME	: Millî Eğitim
mec.	: Mecmûa
Mil.	: Millî Kütüphâne (Ank.)
neşr.	: Neşriyat
Nu.	: Numara

Ö. S.	: Özel sayı
s.	: Sahîfe
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TY	: Türkçe Yazma
üniv.	: Üniversite
v.	: Varak
y.	: Yayınevi, yayınları
Y.	: Yıl
y.t.y.	: Yayın tarihi yok
y.y.y.	: Yayın yeri yok
Yz.	: Yazma

SÖZBAŞI

Gelenek Doğu’da ve Batı’da aynı “çok bilen” insanı makbûl sayardı. Her iki gelenek de “çok bilen”den pek çok bilgi alanından haberdar olan insanı anlardı. Onları Doğu’da “hezâr-fen”, Batı’da “poly-technique” diye yüceltiler. Modernizmin bir işaretini de insan yetiştirme düzenindeki değişiklik verir ve “çok bilen”den tek bilgi alanında derinleşen kişi anlaşılmağa başlar.

Osmanlı’da modernizmin ilk kımıldanışları modern bilimlerle tanışmayı da getirir ve klâsik “hezâr-fen”lerin azaldığı bir dönemde modern “politeknik”ler belirir. Sosyoloji, iktisat, jeoloji gibi modern bilimler hakkında sadece sathî ve umûmî bir ansiklopedik mâlûmat edinmiş bu modernizmin acemî kılavuzları “politeknik” olurlar.

Çok yönlü ve çok sesli oluşları sebebiyle “hezâr-fen”ler de “politeknik”ler de monografisi zor hazırlanan kişilerdir. İşte Batı’nın modern bilimleri ile tanışma noktasında Osmanlı’nın yetiştirdiği bu “politeknik”lerden biri de Münif Paşa’dır. Paşa, pedagoji, hukuk, hukuk felsefesi, ekonomi, ekonomi politik, tarih, sosyoloji, psikoloji, mantık, edebiyat, folklor, linguistik gibi bilgi alanlarında bir kısmı ansiklopedik, bir kısmı vasat üstü mâlûmâtıyla araştırılması ve incelenmesi zor bir isimdir. Buna bir de uzun ömrünü, devletin karışık bir döneminde ve değişik hizmetlerde geçen yıllarını, matbuat tecrübesini eklediğimizde Münif Paşa’nın monografisini hazırlamak iyice zorlaşır.

Biyografisini yazmağa ilk niyetlenen paşanın bizzat kendisi olur. İbnülemin M. Kemâl Bey anlatıyor:

“Mufassal ve mükemmel bir terceme-i hâlinin yazılmadığından ve bunun lüzumundan birkaç defa kendine bahsettim. ‘Afiyet bulursam yazarım’ dedi. Afiyet bulup yazamadı. O vaktinde gerekti, ba’de harâbü’l-Basra yazsa da arzu olunan faideyi temin etmezdi”¹

¹ *Son Asır Türk Şairleri*, C. II, 3. bs., s. 1008.

Nezahat ve Ziya Somar

Galiba, Münif Paşa hakkında bir kitap hazırlamayı düşünen ilk yazar Ahmed Rasim'dir. *Matbûat Tarihine Medhal: İlk Büyük Muharrirler* üstbaşlıklı bir seri plânlayan Ahmed Râsim, ilk olarak Şinâsi (İst., 1927, Yeni Matb.)'yi bastırır. Kitabın arka kapağında “gazeteciliğin tesîsinde hidemât-ı mebrûreleri görülmüş olan büyük muharrirler külliyyâtı”nın bundan sonra çıkarılması düşünülen sekiz ismi verilir. “Derdest-i tab” olan üçüncü kitap Münif Paşa hakkındadır; ama, Şinasi'den sonra neşri düşünülenlerin hiçbiri basılamaz; belki de hiç yazılmamıştır.

Daha sonra, uzun bir müddet, Münif Paşa için kitap hacminde çalışma tasarlayan araştırmacı çıkmaz. Tâ ki Hikmet Turhan Dağlıoğlu ve Ziya Somar'a kadar...

Dr. Ziya Somar, Erenköy Kız Lisesi Felsefe Öğretmeni iken, Uğuroğulları Barlas'a yazdığı 18 Aralık 1960 tarihli bir mektubunda, *Münif Paşa Ve Tanzimat Kültürü* adlı bir inceleme hazırlamakta olduğunu söyler.² Sonraları, Somar'ın “II. Osmanlı Meclis-i Mebusanı Ve Osmanlı Basını” tefrika edilirken yazarın *Münif Paşa Ve İlk Bilim Topluluğu* adlı henüz yayımlanmamış bir çalışması bulunduğu söz edilir.³ Bir başka yazısının dipnotunda ise, aynı çalışmanın adı *Tanzimat'ta Eğitim Yenilikçiliği Hareketleri Ve Münif Paşa* olarak kayıtlıdır.⁴ Ziya Somar 26 Kasım 1978 günü öldü. Karısı Nezahat Hanım onun ve kendisinin bir kısım kitaplarını Bayezit Kütüphânesi'ne bağışladı; eşinin müsvedde hâlindeki eserlerini de İsmet Kür'le beraber Süleymaniye Kütüphânesi'ne götürüp emaneten bıraktılar. Somar'ın bir kısım kitapları ise, haraç mezat satıldı; bazısını satın aldığı Enis Batur yazıyor.⁵

² *Gaziantep Kültür Der.*, C. IV, Nu. 37, 10 Ocak 1961.

³ *Cumhuriyet Gaz.*, 4 Temmuz 1983.

⁴ “68. Yılında İşgale Doğru İzmir'de Kültür”, *Edebiyat Dostları*, Nu. 1, Mayıs 1987, not 15.

⁵ *Kediler Krallara Bakabilir*, İst., 1990, Remzi Ktbv., s. 43.

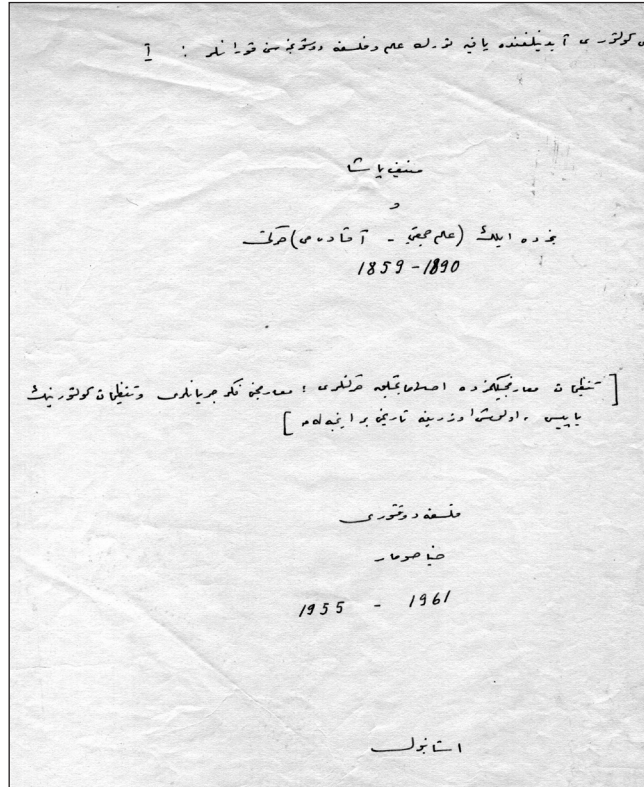
İsmet Kür yoluyla ulaştığım Nezahat Somar, Kızıltoprak'taki mütevazı giriş katında eşinden kalan müsveddelerin eski harfli birinci, bazılarının ikinci, üçüncü manüskriptini özenle saklıyordu. Bunların arasında Ahmed Şuayb, Nüzhet Sâbit gibi isimler için hazırlamağa başladığı ve fakat tamamlanamamış biyografi tecrübeleri de vardı; notlar, kupürler, bilgi fişleri, yazılmış, ama birleştirilememiş sahîfelerden ibaret taslaklar da... Müsveddelerden biri de Münif Paşa hakkında... Kapağında ismini görünce, çalışmanın niyet ve mahiyeti hakkında bir fikir sahibi olmak kolaylaşıyor:

*Batı kültürü aydınlığında
yakın Türk ilim ve felsefe düşüncesini kuranlar: I*

*Münif Paşa ve Bizde İlk İlim Cemiyeti
(Akademi) Hareketi (1859-1890)*

(Tanzimat maârifçiliğimizde ıslahatçılık hareketleri, maârifçi fikir cereyanları ve Tanzimat kültürünün yapısı, oluşu üzerine tarihî bir inceleme)

Felsefe Doktoru Ziya Somar
1955-1961 İstanbul

Ziya Somar'ın çalışmasının kapağı

Hikmet Turhan Dağlıoğlu

Sadece bu başlıktan bile, çalışmanın bir biyografi olmadığı, eğitim tarihimizden bir kesit verirken “dolayısıyla” de Münif Paşa’ya temas zarûretinin doğduğu anlaşılıyordu. Manüskripti karıştırınca da bu bölük pörçük, perakende evraktan zaten metnin paşa etrafında kurulmasının düşünülmediğini gördüm. Yine de Somar’ın çalışmasını spesifik olarak “eğitimci Münif Paşa” ile ilgilenenlere genel malzemeyi verdiği için anmak gerek.

Ziya Somar, paşanın kızı Ulviye Vasıf Çınay’ın elinde kalan babasına ait bazı müsveddeleri görmüştür.⁶ Gördükleri hayli eksik olsa gerek; zîrâ, paşanın perâkende evrâkının büyük kısmını Somar’dan yirmi küsur sene önce Hikmet Turhan Dağlıoğlu almıştır. Dağlıoğlu paşaya ait evrâkı aldıktan bir-iki yıl sonra Vasıf Çınay’a, 8 İkincikânun 1934 tarihli bir mektupla çalışmaya başladığını haber verir. Altı yıl kadar Dağlıoğlu, Münif Paşa hakkında bir makale dahi neşretmez,

evrâkı da iâde etmez. Birkaç kere isteyip de alamayınca, Vasıf Çınay, Hasan Âli Yücel’den aracılık etmesini ister. Yücel, 9 Mayıs 1940 tarihini taşıyan bir mektup ile Dağlıoğlu’ndan evrakın geri verilmesini rica eder. Dağlıoğlu da 14 Mayıs’ta cevap vererek evrak üzerinde bir ay daha çalışırsa kitabını bitireceğini yazar. Yücel, aldığı cevabı da iliştiirdiği 22 Mayıs tarihli mektubu ile Vasıf Çınay’ı durumdan haberdar eder. Bir müddet sonra, Dağlıoğlu aldığı malzemeyi geri verdiğinde kimi malzemeyi kopya edip aslını alakoyduğu, kimi malzemeyi de iade etmediği anlaşılır. Birkaç defter, evrak, paşanın biri İran şâhı ile, biri Çerkes kıyafetinde birkaç fotoğrafı, kendi fırçasından çıkma altı-yedi tablosu geri gelmemiştir. Yine de aile Münif Paşa hakkında neşrolunacak kitap uğruna, bu zararları sîneye çeker. Birkaç ay sonra Dağlıoğlu, paşa hakkındaki ilk yazısını neşreder ve orada niyetinin Münif Paşa’nın “edebî, ilmî ve hatta siyasî şahsiyetini tebarüz ettirmeğe” çalışan bir eser hazırlamak olduğunu söyler.⁷ Hattâ Eminönü Halkevi’nde bir konferans vererek⁸ bu birikim ve çalışmalarından meraklısını haberdar eder.

⁶ “Dr. Ziya Somar’ın Gaziantep Ve Münif Paşa İle İlgili Bir Mektubu”, *Gaziantep Kültür Der.*, 10 Ocak 1961.

⁷ “Münif Paşa’nın Mektuplarından”, *Başpınar Mec.*, Y. II, Nu. 20, 10 Birinciteşrin 1940.

⁸ *Vakit Gaz.*, Nu. 8273, 24 İkincikânun 1941.

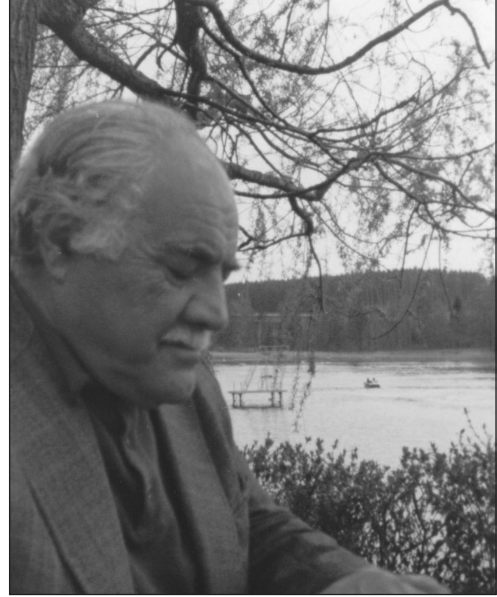
Eminönü Halkevinde 23/1/1941 Perşembe günü saat 18 de Ayıntablı Münif paşa hakkında vereceğim konfransı yüksek huzurunuzla şereflendirmenizi en derin saygılarımla rica eylerim.

Hikmet Turhan Dağlıoğlu

Davetiye

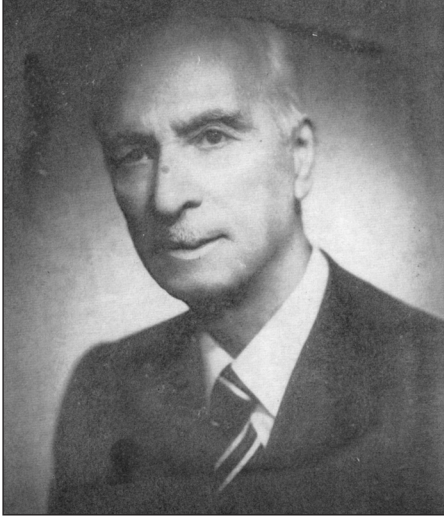
Gaziantep periyodiklerinde bu müsveddeleri kullanarak pekçok yazı neşrederse de Dağlıoğlu düşündüğü eseri tamamlayamaz. 1977’de hastalanıp ağırlaşınca Gaziantep’li araştırmacı Cemil Cahit Güzelbey’e ve belediye başkanı Esat Kaya Turgay’a birer mektup yazarak Ulviye Çınay’dan aldığı evrak ile şehrin kültür ve edebiyâtına ait olarak elinde bulunan belgeleri belediyeye bağışlamak istediğini bildirir. O tarihlerde belediyeye bağlı olarak şehrin kültür ve sanat belgeliğini kurmaya teşebbüs etmiş olan Turgay, Cemil Cahit Güzelbey ve Ali Nadi Ünler’i bu evrakı getirmeleri için İstanbul’a yollar. Mektupların yazılışı ile İstanbul’a gidiş arasında geçen zaman içinde Dağlıoğlu vefat ettiğinden koca bir torba dolusu belgeyi eşi Güzide Hanım’dan alırlar. Gaziantep’e dönüşte Güzelbey evrakı konularına göre tasnif edip belediyeye verir.⁹

Esat Kaya Turgay’ın belediye başkanlığını bittikten sonra bu belgelik teşebbüsü sürdürülmez; zamanla vesikaların yeri de varlığı da unutulur. Sonraları, belgelerin peşinden Gaziantep’e gidişlerim esnasında Cemil Cahit Güzelbey’in de yardımlarıyla süren aramalarım bir netice vermedi. Güzelbey’in 2 Mayıs 1995’te ölene kadar her ilgiliye bu vesikaları sorduğunu biliyorum. Ricam üzerine, Esat Kaya Turgay’ın müracaat ettiği yetkililer de bilgi veremediler. Bir belediye görevlisinin söylediği gibi, belki de SEKA’ya yollanan

Cemil Cahit Güzelbey

⁹ Cemil Cahit Güzelbey, “Münif Paşa İle İlgili Bir Belge”, *Gaziantep’te Bugün Gaz.*, Nu. 1250, 3 Mart 1988.

Ömer Asım Aksoy

eski evrak arasına bunlar da karışmıştır.

Diğer yandan, Dağlıoğlu'nun yanında kalan çalışmasını bulmak için yaptığım aramalar da semereli olmadı. Eşinin ölümünden sonra Güzide Dağlıoğlu, onun bir kısım kitaplarını Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Müzede, üstünde yazarın adı kayıtlı küçük bir kitaplığa bazı matbû kitapları konur; lâkin, onca yılda birikmiş yazma ve matbû eserleri, müsveddeleri, çalışmaları İçbostancı Daryol Sokağı'ndaki evinden çıkmaz. Güzide Hanım 1989'da ölmeden bir müddet önce, elindeki bu eserlerin bir kısmını üçer beşer dağıtır; ölümünden sonra ise, çocukları kütüphaneyi satarak Ege kıyılarına göçerler. Muhtemelen Hikmet Turhan Bey'in Münif Paşa hakkındaki araştırması da satılanlar arasındadır. Âkıbeti mechûl...

Midhat Cemâl Kuntay'ın da Münif Paşa üzerinde hacimli bir çalışma yapmağa niyetlendiği kulaktan kulağa yayılmış, lâkin arkası gelmemiştir. Bilinen birşey varsa, o da Midhat Cemâl'in, Münif Paşa'ya olan ilgisinin bir müddet sürdüğü, bu müddet zarfında paşaya ait kayda değer malzeme bulamadığı ve konuya el atması için Ömer Asım Aksoy'u teşvik ettiği. İstirad kabîlinden şunu da söylemeli ki, bu, Midhat Cemâl'in çalışacağı konuları seçmekte her zaman kullandığı bir yoldur. Meselâ, Münevver Ayaşlı, kayınpederi Sâdullah Râmi Paşa'nın biyografisini hazırlamak isteyen Kuntay'ın bu usûlü tercihini hâtîrâtında¹⁰ uzun uzadıya anlatır. Kuntay, 10 Mart 1948 tarihli mektubunda Aksoy'a hem paşayı nasıl tanıdığını aktarır, hem de onu bir biyografi hazırlaması için iknâa çalışır. Önemine binâen mektûbu buraya aynen alıyorum:

“Necib üstad,

Güzel mektubunuza değerli kitaplarınızı katmak suretiyle gösterdiğiniz sevgi tezahürlerine çok teşekkür ederim. Gaziayntab'ın bir güzel kaderi de sizsiniz. Size uzun ömürler temenni etmek Gaziayntab'a hayır dua etmektir. Yurdumuzun bu aziz köşesini, siz ne kadar çok yaşarsanız, nesiller o kadar çok tanıyacaktı. Ve biliyorsunuz ki tanımak sevmektir.

Gaziayntab'ın, yahut yanlış, fakat güzel telaffuzuyla Antep'in büyükleri hakkında bir eserinizi olduğunu ya bir yerde okumuş, yahut birinden duymuştum. Lutuflarınız arasında bu kitap yok. İsmi cazibesi bile bendenizde ufuklar ürpertti ve bu ürperen ufuklar, eski tabirle 'müjgân-ı tahassür' gibi bu lutfunuzu da bekliyor.

¹⁰ *İşittiklerim... Gördüklerim... Bildiklerim...*, İst., 1973, Güray Matb., s. 146-150.

Hemşerileriniz içinde, İstanbul'un en çok tanıdığı Münif Paşa'ya, mümkün ve vaktiniz olsa da bir monografi yazsanız, değer. Münif Paşa'yla bendeniz çok genç yaşında bir defa görüştüm; daha muvafık tabiriyle kendisini bir defa gördüm: Süleymaniye'deki şömineli konağına idadiden çıktığım yıl gitmiştim. Meşhur adamların el yazılarını toplamak hevesine düşmüştüm ve koltuğumda bu defter vardı. Paşayı, salonunun şöminesi önünde, dizlerine kadife bir örtü atmış, yaşadığı yılları sırtında taşıyor gibi biraz önüne eğilmiş bulmuştum. Korkunun, saygının incelttiği bir sesle kendisine ricamı söyledim. 'Ne yazayım?' dedi. Arzumun şiddeti içinde bir parçacık aklımı büsbütün kaybederek, kendisinin şair olduğunu unuttum ve Koca Reşid Paşa'nın

Bî-muhâbâ reh-i nâ-refteye gitsem de ne var
Hasmı kahr eylemeğe elde asâdır hâmem

beytini yazmasını rica ettim. Fakat münasebetsizliği derhal anlayarak söylediği-me pişman oldum. Paşanın kendi şiirlerinden bir beyit rica etmemeli mi idim? Paşa hiçbir şey söylemedi, dizinden örtüyü attı, ağır adımlarla salondan çıktı, gitti. Kendi kendime 'Galiba kovulduk' dedim ve ağalardan birinin gelip paşa hazretlerini fazla rahatsız etmememi söylemesini beklemeden gitmeye hazırlanıyordum ki, paşa elinde yazı takımıyla döndü. Koştum, elinden yazı takımını aldım. Bir asra yaklaşan yaşına, koltuğunun kolundan sarkan zile ve konağın kapısını açan ağalarına rağmen, paşa ricamı yerine getirmek için yazı takımını haremnden kendisi almıştı. Sadeliğin bu derecesine şaşmış, kalmıştım. Koltuğa oturdu, dizlerine kadife örtüyü aldı ve yanına koyduğum masanın üstündeki yazı takımının kırmızı mürekkepli hokkasına (siyahına değil) batıracağı kaleminin ucunda bir damla yıldızla (o gün bana bu bir damla sürh mürekkep tâliimin yıldızı gibi görünmüştü) biraz düşündü, 'Size' dedi, 'tercüme ettiğim bir beyit var, onu yazayım' ve bu beyti yazdı:

Ele geçmezse eğer sevdiğimiz
Çare ne, sevmeliyiz eldekini

O tarihte vuslatsız, ümitsiz, hasılı paylaşılmamış bir aşk da geçiriyordum. Paşanın bu beyti bana bir kâhin nasihati gibi geldi.

Sizi bir alay lâf okumaya mecbur eden bu uzun mektubumu affediniz. Fakat Antep'i kısa konuşamazdım. Münif Paşa'nın oğlu merhum Celâl Münif Bey'le görüşmüştüm. Onda paşaya ait evrak olması lâzım. Fakat Amerika'ya konsolos giden ve bu memuriyetinde ölen Celâl Münif Bey'in refikasından geçen yıl telefonla aldığım malûmata göre kendisinde paşanın hiçbir şeyi yokmuş. Eşyanın, esvabın bile din mefhumuna karıştığı bir devirde konağında şömine, köşkünün kapısında tahnit edilmiş hayvan bulunduran, Frenkçe öğrenen ve galiba bu yüzden 'Gâvur Münif' diye adı çıkan, bir taraftan da heccav Eşref'in güzel, fakat haksız bir kit'asıyla iftiraya uğrayan Münif Paşa'yı lâıyk olduğu sîmâ ile nesillere iade etmek sizin hakkınız, sizin vazîfenizdir ve size münhasır bir zevktir. Ömer Asım Aksoy'dan bunu rica ederken gelecek nesillerin arzusuna tercüman olduğuma kaniim.

Sevgilerimi paylaşmanızı saygılarımla rica ederim."¹¹

¹¹ *Türk Dili Der.*, C. XXX, Nu. 274: *Mektup Ö. S.*, Temmuz 1974, s. 265-266.

Fitnat ve Dündar Akünal

Ömer Asım Bey'in Gaziantep'e olan ilgisi sonraları da devam eder; lâkin, Münif Paşa hakkında bir monografi çalışması yapmaz.

Bir ara, Münif Paşa'nın torunu ile evlenerek aileye damat olan Dündar Akünal'ın büyük bir çalışmaya başladığı öğrenilir. Akünal, değerli bir şair ve araştırmacıdır. Paşa üzerinde yaptığı çalışmaları ve neşrettiği yazıları ile bu konuda bir "bilirkişi" hüviyeti kazandığı için, böyle hacimli bir eserin de ondan beklenmesi tabiidir. Sabahattin Kudret Aksal, bu teşebbüsün varlığından Ömer Asım Bey'i haberdar eder. Aksoy da Aksal'a yazdığı 11 Şubat 1980 tarihli bir mektubunda daha başlamadan biten ve hiç kuvveden fiile geçmeyen bir teşebbüsünden söz eder:

"Gaziantep'te yetişmiş büyükler üzerine incelemelere girişirken, Mütercim Asım, Münif Paşa gibi tarihe mal olmuş kimseler üzerinde durmamayı, Hasırcıoğlu, Aydi, Hasip Dürri, Mütercim Asım'ın altı göbek önceki atası Şeyh Ahmet gibi kişileri tanıtmayı daha gerekli bulmuş, her biri için

bir kitap yazmıştım. Zaman geçtikçe anladım ki tarihe mal olmuş büyüklerimiz üzerine şimdiye değin verilmiş olan bilgiler yetersizdi. Ne var ki Münif Paşa'yı incelemek artık benim gücümü aşan bir uğraşı alanı oldu: Yaşım seksen iki. Bundan sonra ne kitaplıkları dolaşabilirim, ne ışık umduğum kişilerle yazışıp bilgi toplayabilirim."

Akünal'ın çalışmasına katkı için ek bilgiler verir. Akünal da Aksoy'a bir mektup yazarak teşekkür eder; daha önce Münif Paşa'yı çalışmak isteyen, ama ömrü vefa etmeyen Midhat Cemâl'in "vasiyetnamesine gönüllü mirasçı" olduğunu söyler. Aksoy 8 Mart 1980 tarihli cevabında "mirasçılık ödevini" kendisinden "çok üstün olarak" yapacağına duyduğu inancı ifade eder.

1984'te Alpay Kabacalı "Dündar Akünal, Türk düşünce tarihinde önemli yeri olan Münif Paşa üzerinde de çalışıyor" diye yazmıştı.¹² On sene sonra, Akünal'dan, büyük bir çalışmaya niyetlendiğini, fakat bazı notlardan ibaret kalan malzemesini hâlâ toparlayamadığını öğrendim. Görüşmelerimizden birinde, büyük bir himmet eseri olarak, elindeki bütün not, müsvedde ve belgeleri bana vermek lütfunda bulundu. Eşi Fitnat Hanımefendi de aile büyüklerinden, özellikle Ulviye Vâsıf Hanım'dan dinlediklerini sabır ve nezaketle anlattı.

¹² "Bir Eski Kitap Tutkunu: Dündar Akünal", *Milliyet Sanat Der.*, Nu. 90, 15 Şubat 1984.

Akünel ailesi vâsıtasıyla ulaştığım Selim Çınay Bey de paşadan ve araştırmacılarından artakaldığı kadarıyla artık bir çantaya sığan evrak, belge ve fotoğrafları –biraz ümitsiz, biraz bıkkın– bir kere de bana çıkardı. Elinizdeki çalışmada paşanın kaleminden çıkmış ve künyesi verilmemiş bütün iktibasların kaynağı o çantadır.

Beri yandan, paşa hakkında yapılan akademik çalışmaların hiçbirinde bu aslı kaynaktan faydalanılmayışı büyük eksiklik... Yine de, Münif Paşa'yı araştıran ilk akademik çalışmanın kaynaklara ulaşmak hususunda bir ayrıcalığı var. Sonraları TRT Gaziantep Radyosu Müdürü olacak Âdil Dai, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamlarken *Münif Paşa-Hayati Ve Eserleri* (1951) konulu bir bitirme tezi hazırlar. Tez, Münif Paşa'nın akrabalarından Gaziantep'te kalanların hatıra ve rivayetlerini topladığı için önemli...

1972'de Ankara Üniversitesi DTCF'nde iki yüksek lisans tezi hazırlanır. T. Altan Önal'ın kırk sahifelik tezi *Münif Paşa* ile Recep Duran'ın Felsefe Bölümü'nde hazırlandığı için, hacminin darlığı konusunun spesifikliğiyle açıklanabilecek tezi; *Münif Paşa-Hayati, Eserleri Ve Felsefesi*... Aynı yıl, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Kütüphanecilik Bölümü'nde de Hayriye Egeli bir lisans tezi hazırlar; *Münif Paşa Ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniyye*... 1986'da, Yeşim Işıl'ın İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans tezi olarak hazırladığı *Bir Aydınlanma Hareketi Olarak Mecmua-i Fünûn* tamamlanır. Nihayet, biri eğitim, diğeri bilim tarihi alanında hazırlanmış iki doktora çalışması: İsmail Doğan'ın Ali Süavi ile Münif Paşa'yı eğitim anlayışları noktasında tanıtip kıyasladığı için bir monografi sayılamayacak tezi *Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa Ve Ali Suavi* (İst., 1991, İz Y.) ile Âdem Akın'ın, bilim tarihimizde Münif Paşa'nın yerini değerlendiren; fakat diğer cebhelerini ihmâl eden tezi *Münif Paşa Ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri* (Ank., 1999, AKM Y.) Sonuncu çalışma, Ali Budak'ın yıllar önce araştırmaya başlayıp da araya gazeteciliğin girmesiyle sekteye uğrayan, nihayet tamamlanıp bastırılması 2004 yılı başlarını bulan doktora tezi oldu: *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydın: Münif Paşa*.

Elinizdeki çalışma ise, ilgi kaymaları ve gevşeklikler ile sık sık kesintiye uğramış bir yirmibeş yılın ürünüdür. 1979'da Prof. Dr. Sadık Tural Bey'in evindeki kitaplığında görüp karıştırdığım *Mecmua-i Fünun* cildi, ilk sorularıma hocanın ilk cevapları ve sonraları gittikçe artan ilgim beni bu çalışmayı yapmaya sevketti. Bunca yılda ortaya çıkarılan bir çalışmadan, daha fazlasını beklemek bir hak ise de “politeknik”leri ele alırken onların pekçok alana dağılan ansiklopedik mâlûmâtının akademik değerlendirmesini tek kalemin yapmasının zorluğu da bir gerçektir. Bir “politeknik”in her cebhesini teknil olarak değerlendirebilecek kişinin de en azından bir “politeknik” olması gerek. Bu çalışmada Münif Paşa'nın kimi ilgi alanlarındaki fikirlerinin değerlendirilmeyip sadece tanıtılması, onca alanın hepsinde değerlendirmeler yapabilecek kadar yetkin olmayışındandır. Yine de, modernleşme gayretleri tarihimizin köklerini araştırırken karşımıza çıkacak ilk

birkaç isimden biri olan Münif Paşa'nın tanıtılmasının gereğine inancım, haddimi aşmak bahasına da olsa, beni bu çalışmayı yapmaya sevketti. Paşayı çalışma konusu yapmayı düşünen, başlayıp sonunu getiremeyen, bildiklerini ve muhafaza ettiklerini benimle paylaşan herkese ferâde ferâde teşekkür ederim.

M. KAYAHAN ÖZGÜL
mimkafelif@yahoo.com